

Володимир ВЛАСЕНКО, Сергій ЯЦИК

ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ ТА ЇХ СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Художня мова – це обличчя поета, його внутрішня сутність, свідчення майстерності, образності, багатства мислення тощо. Адже неможливо з допомогою одних лише словників засвоїти навіть предметно-сміслові, не кажучи вже про функціональні значення, художні знаки. Передача художньої інформації потребує навіяння і збудження, а їх не можна здійснити без активної роботи асоціативного механізму [12: 41]. Взагалі, художня література, особливо поезія, говорять особливою мовою, що надбудовується над природною як вторинна система [11: 30]. Зазначимо також, що вірш – це не лише форма поетичного мовлення, яка відрізняється від прози системою паралельних рядків мовлення [9: 283], але й арсенал емоційно-експресивних значень, що передають як почуття радості, любові, краси, так і ненависті, жаху, горя тощо.

Останнім часом дослідження вказаної проблеми зацікавило як лінгвостилістів, так і психолінгвістів. Актуалізація цього питання зрозуміла, адже експресія – це не тільки емоційна якість мовлення, завдяки якій воно набуває стилістичної маркованості і стає спроможним передати певний нетривіальний зміст, але й складна стилістична категорія, що спирається на цілий комплекс психічних, соціальних та лінгвістичних чинників і виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного [15: 7]. При цьому треба пам'ятати, що емоційно-експресивні засоби за своєю природою містять найтонші відтінки й безкінечні градації, що не можуть поміститися в жорстких рамках [1: 45; 14: 16; 2: 43]. Ми розглядаємо емоційно-експресивну лексику як поняття широкіє, яке передбачає адекватне, оптимальне, цілеспрямоване донесення до читачів і слухачів змістової, модальної й емоційної сторін повідомлення, вплив мовлення на слухачів за допомогою лексичних засобів [3: 50].

Тепер зануримось у поетичний світ Ліни Костенко. Передусім виділимо ту лексику, яка має емоційність уже в своєму етимологічному значенні. Це органічно емоційні лексеми [4: 50]. Такими є слова з протилежними сторонами характеру емоційності: позитивним і негативним. Ось як передає поетеса позитивно забарвлене значення любові, щастя, радості:

*Цілуватиму Ваше обличчя.
Можє, навіть не тиждень, а цілі роки минуть.
Будем дуже щасливі... [10: 251].*

– Я люблю Тебе, Нансен! І чекатиму все життя.
Все, що є найсвятіше, в мені називається –

Нансен [10: 252].

Проте в поетеси зустрічається багато лексем з емоційно негативного характеру: горе, сум, смерть, страх, біль, страждання, жах. Наприклад:

Страшний калейдоскоп:

в цю мить десь хтось загинув.

Розбився корабель. Горять Галапагоси.

І сходить над Дніпром гірка зоря-полин [10: 7].

Згоріли їхні храми. Мужчини їхні вбиті.

Втонули їхні дзвони у озері Севан [10: 23].

Страждаю, мучусь, і живу, і гину,

Благословляю біль твоїх тенет [10: 33].

Спеціальні афікси в поезії Ліни Костенко є характерною рисою дериваційної системи української мови. Саме з їх допомогою вона експресивно передає найтонші відтінки почуттів, переживань і оцінок [15: 15; 4: 51]. Серед них:

-очок-: Двигтить місточок у дві дошки.

– Не бійтесь, куме, іще трошки [10: 47].

-оньк-: Ой ти ж роде мій, роде, родоньку!

Чом бур'ян по городоньку? [10: 56].

-очк- : Доберемся за три годиночки

за стонадцять верст до родиночки [10: 56].

-есеньк-: Чуєш, роде мій, ріднесенький,

хоч би вишиов хто хоч однесенький! [10: 56].

Ці суфікси є прийомом інтимізації [6: 51], що використовує авторка для емоційного зближення з читачем.

Ліна Костенко звертається до наукової термінології і виявляє образність з досягненнями науково-технічного прогресу, цивілізації. Але при цьому по-особливому інтимізує книжну абстрактну лексику, вміє створити художній сплав ліричної емоції [13: 27]. Наприклад:

Обридли відьомські шабаші фікції

І ця конфіскація душі під гармонь [10: 62].

Болять дисонанси, сумують симфонії [10: 62].

Для емоційного виділення поетичного рядка поетеса вводить просторічні лексеми:

Чи мо', наскочили на камінь?

Чи мо', бензину вже не є? [10: 65].

Знаходимо в поетеси інослов'янські антропоніми, які інтенсивно використовують українське художнє мовлення, надаючи йому глибшої значущості [4: 52]:

Касандра плаче на руїнах Трої.

В руїнах Трої зріється змія [10: 81].

На сотню Мінотаврів – один тореадор [10: 114].

Вони – Атланти.

Держать небо на плечах. Тому і є висота [10: 107].

Неабиякої експресивності на фоні нейтральної лексики надають і введені авторкою в поетичний текст слів'янські антропоніми.

Там досі моляться Стрибогу

високі в сонці ясени [10: 123].

Русявокоші Берегині

позолотили береги [10: 123].

Щоб досягти емоційно-експресивного впливу на читача, Ліна Костенко вдається до біблійної лексики:

В сільських церковцях квацяти анафему –

Як графа чорт за бороду скубе [10: 243].

А потім все святині, експонати [10: 243].

Все перекреслив траурний кортеж [10: 243].

У поетичному тексті Ліни Костенко присутній своєрідний експромт – так звані okazіоналізми. Емоційно-експресивна стилістична функція okazіонально утворених лексем найповніше виявляється в контексті, в конкретній мовленнєвій ситуації [15: 111]. Хоча поза контекстом ці утворення втрачають свою емоційність. У поезіях знаходимо такі новотвори:

І ми... і степ... і жовтий падолист [10: 26].

То чого ж я шукаю і чим я жива?

Велемовний світ, велелюдний [10: 8].

Гори. Щезай в пожежах самоспалень,

в гірких руйнах власних попелиц! [10: 11].

Позитивні риси вдачі та поведінки людини і пов'язані з ними позитивні емоції поетеса передає через назви осіб за фахом або родом діяльності:

Чудний народ – художники й поети,

Усе їм сниться те, чого нема [10: 326],

а також через назви, що означають найвищий ступінь професійного вміння [8: 78]:

Ніхто не знав. Цього й не треба знати,

Як десь ламає пальці віртуоз... [10: 58].

Поміж емоційно-експресивної лексики засоби образності займають якісно виразне місце. Ліна Костенко – це поетеса насиченої метафори, тому майже в кожному творі зустрічаються слова з таким перенесенням значення. Наприклад:

Відмикаю світанок скриптичним ключем [10: 8].

Чорна ніч інкрустована ніжністю [10: 8].

Бляшаний звук води, веселих

крапель кроки [10: 10].

І наче склом затовчений туман,

упала перша паморозь на віти... [10: 345].

Персоніфікація також сприяє посиленню експресивності:

Шитина важко віддає плоди.

Вона людей хапає за рукава.

Вона кричить: – Людино, подожди! [10: 21].

У свою чергу порівняння служить основою розгорнутого емоційного образу [5: 67]:

А ритми мчать – як вершинки у полі... [10: 21].

Ще вчора була я висока, як вежа [10: 59].

Епітет теж має здатність виконувати експресивну функцію. Це такі епітети, які мають оцінне забарвлення, чи є засобами, завдяки яким ця оцінність досягається. Наприклад:

Сплять діамантові жуки [10: 60].

*Проспект пташиний, сонячний карниз
вінчає строгі лінії собору [10: 70].*

Вдається Ліна Костенко і до такого засобу образності, як оксюморон. В ньому протиставляються контрастні поняття, які водночас набувають неабиякого нового емоційного заряду:

Гукала тиша рупором вокзальним [10: 14].

Світали ночі, вечорили дні [10: 14].

Як бачимо, емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні Ліни Костенко відіграє значну роль. Інтелектуальне наповнення її поезії невіддільне від глибокого чуттєвого начала, що є засобом передачі різних відтінків почуття, думки, ставлення до дійсності.

1. Балли Ш. Французская стилистика. – М., 1961. – С. 45.

2. Бацій І.С. Краса і сила: Бесіди про мову художнього твору. – К., 1983. – 93 с.

3. Бровченко Т.О. Інтонаційні засоби мовної експресії // Мовознавство. – 1989. – № 2. – С. 50-55.

4. Власенко В.В. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні Василя Симоненка // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Житомир. – 1999. – № 4. – С. 50-53.

5. Гнатюк А.Д. Засоби створення та інтенсифікації мовної експресії в газетно-журнальних жанрах // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 62-67.

6. Гнатюк Н.Г. Емоційна функція авторського “Я” у передмовях до наукових трактатів // Мовознавство. – 1989. – № 1. – С. 51.

7. Ермоленко С.С. Образно-експресивные значения морфологических категорий в их взаимоотношениях с грамматико-семантической системой / Автореф. дисс.

... канд. филол. наук. – К., 1982. – 21 с.

8. Жаркова Л.П. Емоційно-оцінні назви осіб у системі художньо-образальних засобів мови // Мовознавство. – 1970. – № 2. – С. 76-80.

9. Квятковский А. Поэтический словарь. – К., 1989. – С. 283.

10. Костенко Л.В. Вибране. – К., 1989. – 559 с.

11. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М., 1970. – С. 30.

12. Раппопорт С. Семиотика и язык // Музыкальное искусство и наука. – М., 1973. – С. 41.

13. Ставицька Л.О. Серцем вистраждане слово // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 23-29.

14. Трипольская Т.А. Семиотическая структура экспрессивного слова и ее лексикографическое описание: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Томск, 1985. – 18 с.

15. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. – К., 1984. – 166 с.